

62. Yasuno, M. (2008). The Role of Spirituality in Leadership for Social Change. *Spirituality in Higher Education Newsletter*, June, vol. 4, issue 3, 1–8.
63. Yermolenko, A. M. Tsinnisno-smyslovyy universum ta universum dyskursu [Value-semantic universe and universe of discourse]. *Dukh i litera*, 15–16, 19–184 (in Ukrainian)
64. Zheleznyak, G. V. (2009). Antropnyy printsip i metod sistemnogo podkhoda v kosmizme. Issledovaniye struktury mirozdaniye–chelovek [Anthropic principle and method of systemic approach in cosmism. Study of the structure of the universe – man]. *Filosofiya i kosmologiya 2009: nauch.-teoret. sb. / gl. red. O. A. Bazaluk / Mezhdunar. filos.-kosmolog. o-vo. Poltava: Poltavs'kiy literator*, 68–83 (in Russian).

Received 14.02.2023

Received in revised form 15.04.2023

Accepted 21.04.2023

DOI: 10.15421/272307

UDC 1:930.19 (043.5)

С. Ш. АЙТОВ

Український державний університет науки і технологій, Дніпро, Україна

СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ІСТОРІЇ МЕНТАЛЬНОСТЕЙ ЯК НАПРЯМУ ІСТОРИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

E-mail: aytovspartak@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9049-5868

Анотація. У статті проаналізовано вплив соціально-історичних чинників на формування концепцій історії ментальностей як напрямку історичної антропології – сучасної філософії історії, їх теоретичні і пізнавальні особливості. Методологія цієї роботи включає принципи комплементарності, структурності, діалогічності. У студії проблемного поля праці були застосовані методи: філософської герменевтики, системно-структурний, міждисциплінарний. Розвиток теоретичних підходів історичної антропології як сучасної філософії історії знайшов прояв в етапі історії ментальностей, значний внесок у яку зробили теоретичні підходи, сформульовані у студіях Ж. Ле Гоффа. У їх просторі утворилися онтологічні, гносеологічні й аксіологічні чинники, важливі для подальшої динаміки історично-антропологічних концепцій. Так, онтологічний чинник сприяв формуванню рефлексивного поля історії ментальностей: психологічно-культурний горизонт суспільств Західної Європи Середньовіччя і раннього Нового часу, усвідомлені й підсвідомі аспекти ментальності, правила й цінності суспільної поведінки, різноаспектні явища життєдіяльності й повсякденного життя, розповсюджені релігійні і парарелігійні суспільні уявлення. Наведені соціально-історичні процеси стали однією із засад розвитку в дослідженнях з історичної антропології орієнтації на аналіз й осмислення ментально-культурної площини суспільств минулого в підсвідомому й свідомому вимірах як суттєво значущих чинників причинності й особливостей їх історичної динаміки. Вивчення і аналіз культурно-психологічного простору мотивацій, сенсу й імовірного впливу історичної динаміки на перспективні аспекти розвитку суспільств утворили магістральну мету історичної антропології як сучасної філософії історії. Соціально-історичні процеси другої половини минулого століття створили об'єктивну суспільну й інтелектуально-евристичну потребу у розвитку історично-антропологічних концепцій для релевантного розуміння ментальності суспільств минулого як визначного фактору історичних процесів і певною мірою соціокультурної динаміки сьогодення. Дослідження й осмислення історією ментальності психологічно-культурного горизонту динаміки суспільств і макрорегіонів минулого актуалізує її оригінальність стосовно сучасної їй філософічно-історичній теорії

локальних цивілізацій А. Дж. Тойнбі. На відміну від осмислення цієї концепцією таких площин історичної динаміки, як геокультурна й духовно-релігійна, історична антропологія як сучасна філософія історії спрямовує свої дослідження на аналіз ментально-культурних і суспільно-поведінкових засад різноманітних феноменів минулого. Це створює можливість для історично-антропологічних студій напряму історії ментальностей досягти причинності і сутність історичних процесів, розуміти їх вплив на розвиток сучасних суспільств і на їх динаміку в майбутньому.

Ключові слова: філософія історії, історична антропологія, історія ментальностей, соціально-історичні чинники, формування.

S. Sh. Aytov

Ukrainian state university of science and technologies, Dnipro, Ukraine

SOCIAL-HISTORICAL FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF THE HISTORY OF MENTALITIES AS A DIRECTION OF HISTORICAL ANTHROPOLOGY

Abstract. The development of theoretical approaches of historical anthropology as a modern philosophy of history was manifested in the stage of the history of mentalities, to which the theoretical approaches formulated in the studies of J. Le Hoff made a significant contribution. In their space, ontological, epistemological and axiological factors were formed, which are important for the further dynamics of historical and anthropological concepts. Thus, the ontological factor contributed to the formation of the reflexive field of the history of mentalities: the psychological and cultural horizon of Western European societies of the Middle Ages and Early Modern Times, conscious and subconscious aspects of mentality, rules and values of social behavior, various aspects of vital activities and everyday life, widespread religious and para-religious social idea. The epistemological factor had a significant impact on the formation of the methodological toolkit of history of mentalities studies. It was based on theoretical approaches: distinguishing mentality as the main cognitive category; recognition of the importance of interdisciplinary interactions for a relevant understanding of the past; establishment of historical and anthropological concepts of cognitive dialogue with a wider range of scientific disciplines; formation of the theory of the «long Middle Ages». The axiological factor contributed to the formation in historical-anthropological studies of the ideal of mental originality of societies in past eras and in the present. It was also reflected in the analytical and unbiased attitude of specialists to the medieval socio-cultural reality, in which there is no idealization of its scientific and artistic achievements. The formation of the mentioned substantive aspects of the history of mentalities, which is a stage in the development of historical anthropology, was carried out largely due to the influence of socio-historical processes of the second half of the last century. Among them, we note such phenomena of a global scale, as liberation from colonial dependence of the countries of the global East and Latin America; the emergence and development of left and left-radical social and political movements in the Western European macro-region. The cited socio-historical processes became one of the foundations of development in historical anthropology research oriented toward the analysis and understanding of the mental-cultural plane of past societies in subconscious and conscious dimensions as significantly significant factors of causality and peculiarities of their historical dynamics. The study and analysis of the cultural and psychological space of motivations, meaning and probable influence of historical dynamics on prospective aspects of the development of societies formed the main goal of historical anthropology as a modern philosophy of history. Socio-historical processes of the second half of the last century created an objective social and intellectual-heuristic need for the development of historical-anthropological concepts for a relevant understanding of the mentality of past societies as a significant factor in historical processes and, to a certain extent, the socio-cultural dynamics of the present. The study and understanding of the history of mentality of the psychological-cultural horizon of the dynamics of societies and macro-regions of the past actualizes its originality relative to its contemporary philosophical-historical theory of local civilizations by A. J. Toynbee. In contrast to this concept's understanding of such planes of historical dynamics as geocultural and spiritual-religious, historical anthropology as a modern philosophy of history directs its research to the analysis of the mental-cultural and social-behavioral bases of various phenomena of the past. This creates opportunities for historical

and anthropological studies in the history of mentalities direction to understand the causality and essence of historical processes, to understand their impact on the development of modern societies and their dynamics in the future.

Keywords: philosophy of history, historical anthropology, history of mentalities social-historical factors, formation.

Вступ. Проблема встановлення й осмислення соціально-історичних чинників динаміки історичної антропології як сучасної філософії історії і засобів їх впливу на динаміку цієї науки вельми побіжно розглянуті в теоретичних дослідженнях. Важливим питанням є аналіз суспільно-історичних передумов і чинників виникнення і розвитку історії ментальностей, зокрема концепцій Ж. Ле Гоффа, складового компонента історично-антропологічних студій. У наведеному рефлексивному полі досліджені певні питання, які системно не пов'язані одне з одним і не утворюють інтегрованої пізнавально-теоретичної структури.

Так, осмислення теоретичних особливостей досліджень Ж. Ле Гоффа у сфері історії ментальностей містяться у студії К. Морріса. Вчений наводить міркування щодо вивчення французьким ученим соціальної психології і культурних феноменів середньовічного суспільства, які пов'язані з імагінарною сферою. Дослідник звертає увагу на розуміння Ж. Ле Гоффом впливу масових уявлень на соціально-культурну реальність доби Середніх віків.

Певні відомості про соціально-історичні чинники формування концепцій Ж. Ле Гоффа в контексті розвитку історії ментальностей та їх теоретичного змісту містяться в багатоаспектній розвідці Ш. Фармер. Дослідниця акцентує на осмисленні й розумінні вченим сенсу понять, які функціонували у психологічно-культурному просторі доби Середньовіччя. Об'єктом вивчення Ш. Фармер є також залучення Ж. Ле Гоффом теоретичних підходів структуралізму для студій ментальних кодів і сприймання світу середньовічною людиною, середньовічних уявлень про світ.

Ж. Ле Гофф проаналізував утворення творчого методу дослідження соціальної психології суспільств середньовічної Європи. При цьому вчений осмислює такий соціально-історичний чинник передумов формування історії ментальностей, як вплив на них історичних подій першої третини минулого століття. У цьому контексті він аналізує генерування міждисциплінарного методу, характерного для історично-антропологічних студій та особливостей взаємодії останніх із соціально-гуманітарними науками. Втім, його аналіз має досить обмежений характер. Ж. Ле Гофф не вивчає широкий спектр історичних причин виникнення і розвитку теоретичних підходів «історії ментальностей».

У праці Ж. Ле Гофф про особливості уявлень середньовічного суспільства аналізується питання історичного розвитку концепцій історії ментальностей, їх методологічної специфіки і теоретичних можливостей цього розгалуження історично-антропологічних студій. Втім, ці міркування мають досить обмежене значення для розуміння розвитку когнітивних компонентів генерування теоретичних підходів у вивченні імагінарного простору доби Середньовіччя. Вчений майже не розглядає питань впливу багатоаспектного соціально-історичного контексту на виникнення й динаміку розвідок з історії ментальностей.

У студії про особливості розвитку зазначеного напрямку історично-антропологічних досліджень П. Дінцельбахера містяться міркування про методологічні особливості історично-антропологічних студій, зокрема про вивчення концепціями історії ментальностей поліаспектного проблемного поля психологічно-культурного горизонту минулого. Однак він не осмислює проблематику зовнішніх, соціально-історичних чинників, які значною мірою зумовлюють формування інтелектуального інструментарію зазначеного напрямку історичної антропології і формування їх проблемного поля.

Відповідно до аналізу наведеної наукової проблематики метою нашої роботи є виокремлення й аналіз соціально-історичних чинників утворення і розвитку історії ментальностей, етапу динаміки історичної антропології як сучасної філософії історії в контексті сучасних йому філософічно-історичних теорій.

Методи дослідження. Методологія роботи ґрунтується на принципах комплементарності, структурності, діалогічності й засновується на фактологічному, концептуальному й критичному матеріалі, який міститься в дослідженнях сучасних вітчизняних й іноземних фахівців з історичної антропології. Відокремлення й аналіз соціально-історичних факторів утворення і розвитку історії ментальностей як етапу розвитку історичної антропології здійснено на підставі низки дослідницьких методів. До них належать, зокрема, методи: філософської герменевтики, системно-структурний, міждисциплінарний. Залучення у цій праці наведених наукових методів орієнтовано на реалізацію низки теоретичних завдань.

Застосування принципу комплементарності і методу філософської герменевтики спрямовано на розуміння соціально-історичних чинників утворення і становлення концепцій історії ментальностей, уособлених у науковій творчості Ж. Ле Гоффа через аналіз їх сутності.

Залучення системного принципу й системно-структурного методу має на меті осмислення теоретичних взаємодій сукупності соціально-історичних факторів як певної системи, яка вплинула на формування й розвиток історичної антропології як сучасної філософії історії на етапі історії ментальностей.

Втілення принципу діалогічності та міждисциплінарного методу в роботі сфокусовано на дослідженні впливів соціально-історичних чинників на формування історично-антропологічних теорій етапу історії ментальностей і особливостей створення їх методологічних підходів.

Виклад основного матеріалу. 1940-ві – 1960-ті роки позначилися у всесвітній історії глобальними процесами деколонізації країн Африки, Азії і Латинської Америки та потужними лівими й ліворадикальними рухами в Західній Європі. Ці соціально-історичні процеси сприяли виникненню наукового інтересу історичної антропології як сучасної філософії історії до осмислення ментальності і соціокультурних особливостей широких верств населення суспільств минулого, їх ціннісних настанов та світоглядних орієнтирів.

Історія ментальності утворилася як етап розвитку історично-антропологічних студій у 1960-ті рр. [1, с. 215]. Цей науковий напрям мав суспільно-історичним підґрунтям також вплив на світоглядно-теоретичні погляди дослідників масових антибуржуазних та антимілітаристських рухів. Як зазначає П. Дінцельбахер, теоретичний спектр студій з історії ментальностей виявляється вельми широким. Вона включає дослідження мікроісторичної проблематики, аналіз суспільної психології певних періодів минулого, глобальні питання ментальних явищ, поширених у культурному просторі цивілізацій [2, с. 12].

Значний обсяг наукових пошуків у рефлексивному полі історії ментальностей становлять дослідження суспільної психології й культурних феноменів доби Середньовіччя. Втім, аналізуються психологічно-культурні явища й інших історичних епох, зокрема Нового часу. Так, у студії Л. Хендерсон проаналізовані народні вірування шотландського XVIII ст. [11]. П. Рідман аналізує проблему впливу сприймання суспільством середньовічного минулого на формування ідентичності англійського соціуму другої половини позаминого століття [14, с. 1174]. Відомими дослідниками у сфері історії ментальностей є Ж. Ле Гофф, Ж. Дюбі, М. Вовель, Р. Шарт'є. Знаковими для розвитку цієї теоретичної гілки історичної антропології виявляються праці першого із цих учених.

Важливим елементом теоретичних підходів історичної антропології й ефективного аналізу багатоаспектних чинників суспільних процесів, які відбувалися в минулому, Ж. Ле Гофф вважав інтеграцію методологічних підходів цієї науки та етнології. У визнанні значущості міждисциплінарного синтезу зазначених дисциплін для релевантного осмислення історичних феноменів він є послідовником М. Блока.

М. Блок уже в першій своїй великій праці «Королі-дивотворці» вказав на ефективність застосування концепцій етнології історично-антропологічними дослідженнями з метою аналізу, а не тільки опису подій минулого [6, с. 14]. Відповідно до пізнавальних принципів історичної антропології Ж. Ле Гофф вважав ментальність

людини і суспільства минулого головним об'єктом досліджень цієї науки. Така інтерпретація теоретичного змісту історичної антропології орієнтує її на співробітництво з етнологією [5, с. 203–204].

Поряд з цією дисципліною Ж. Ле Гофф вважав за необхідне координувати теоретичні підходи історичної антропології з концепціями соціології. Увага дослідника до діалогу науки про суспільство та історичної антропології визначається, на думку вченого, науковими пріоритетами останньої. У його інтерпретації ця дисципліна мусить переважно орієнтуватися на аналіз ментальності соціуму, а не індивідуумів.

Обґрунтовуючи своє бачення «суспільної» орієнтації історичної антропології, Ж. Ле Гофф зазначав, що соціальна цілісність минулих часів проявляється через посередництво людської свідомості, у якій інтегровані всі соціальні феномени [5, с. 207]. Такий теоретичний підхід дозволяє вченому поєднати у своїх працях концепції етнології, соціології і соціальної психології й встановити певну рівновагу між розумінням ментальності й соціокультурної діяльності людини і соціуму.

Аналіз різноаспектних чинників історичної динаміки є основою філософсько-історичних ідей вченого в осмисленні шляхів розвитку суспільств минулого й в удосконаленні системи евристичних ідей історичної антропології.

Історичною епохою, на який сфокусував досліди Ж. Ле Гофф, були Середні віки. Цей етап у розвитку Західної Європи вчений трактував як «цивілізацію Середньовіччя». У праці, присвяченій осмисленню особливостей тогочасного суспільства, дослідник створив цілісну модель світобачення й системи морально-етичних цінностей середньовічного соціуму Європи [8, с. 315–337]. Аналіз наукових проблем, який реалізував Ж. Ле Гофф у «Цивілізації середньовічного Заходу», мав продовження у його подальших працях.

Так, учений досліджував співвідношення релігійності і раціональності в добу високого Середньовіччя [7, с. 34–38], формування особливостей філософського світогляду та сприймання світу мислителями цієї епохи [6, с. 117–119], уяви тогочасних суспільств та її вплив на соціокультурну реальність. Теоретичний підхід, спрямований на розуміння соціальних і культурно-психологічних мотивацій інтелектуалів і філософів Середньовіччя та їх бачення світу й світогляду, є важливим чинником аналізу історичною антропологією ментальних і суспільно-культурних мотивацій процесів, які відбувалися в минулому.

Важливе місце в розробці методології історичної антропології й у студіях ментальності суспільства Середніх віків посідає праця Ж. Ле Гоффа «Середньовічна уява». На думку К. Морріса, вона репрезентує наукову еволюцію творчості дослідника майже за двадцятирічний період діяльності, з 1964 р., коли була опублікована «Цивілізація середньовічного Заходу», і до студій про уяву соціуму Середніх віків [13, с. 417]. Сфера уявного, імагінарного, за теоретичними підходами вченого, впливає на створення й використання образів, які спонукають суспільство до думок та дій, оскільки вони виходили з його ментальності й культури [4, с. 8].

Дослідження психологічно-культурного феномену сновид та його впливу на суспільну реальність минулого є досить поширеними у студіях історії ментальностей. Так, Ж.-К. Шмітт вважає важливим для історично-антропологічних розвідок осмислення проблеми впливу сновид і суспільства одне на одне і внесок цього явища в суспільну пам'ять [10, с. 350].

На думку Ж. Ле Гоффа, уява є не тільки ідеологічним відображенням або проявами підсвідомих уявлень суспільства про себе на навколишній світ. Вона сама формує іноді соціально-політичну реальність. Ш. Фармер зазначає, що методологічна концепція цього дослідження базується на двох теоретичних підходах. Перший полягає у з'ясуванні й аналізі Ж. Ле Гоффом змісту слів й термінів лексики Середньовіччя, які відображали соціокультурні процеси цієї епохи. У межах другого підходу вчений застосовував структуралістську концепцію для аналізу кодів і середньовічних уявлень про світ [11, с. 73].

Історично-антропологічні студії динаміки соціокультурних процесів Середніх віків створили теоретичні умови для висування й обґрунтування Ж. Ле Гоффом концепції «довготривале Середньовіччя». На думку вченого, аналіз ментальних суспільних і культурних аспектів розвитку західноєвропейського соціуму дозволяє дійти висновку про завершення цієї епохи не наприкінці XV ст., що є найпоширенішою науковою точкою зору, але у другій половині XVIII ст.

Серед чинників, які обмежують верхні часові рамки довготривалого Середньовіччя, Ж. Ле Гофф зазначає, зокрема, форми освіти суспільства та рівень засвоєння ним освіченості. З точки зору цієї, за суттю філософсько-історичної концепції, Середні віки Західної Європи локалізуються, з одного боку, припиненням діяльності античної школи, а з другого боку, відносно широким розповсюдженням загальної шкільної освіти [3, с. 31–32].

Застосовані Ж. Ле Гоффом у своєму методологічному інструментарії узагальнення і система пояснень ментально-культурного горизонту каузальності й сутнісних особливостей процесів, які відбувалися в минулому, роблять істотний внесок у формування історичної антропології як сучасної філософії історії. Слід зазначити, що історично-антропологічні концепції вченого взаємодіють з трьома сферами філософської думки.

Дослідження Ж. Ле Гоффом ментальних і соціально-культурних умов творчості середньовічних вчених реалізовано в процесі інтелектуального діалогу його методологічних розвідок з теоріями філософії науки. Він відбувався, зокрема, зі студіями психолого-історичного виміру наукової динаміки, яке мало суттєву значущість у постпозитивістській парадигмі.

Вивчення культурних складників суспільного розвитку й осмислення значення феноменів культури в середньовічному соціумі взаємодіє з теоретичними підходами філософії культури. Аналіз форм суспільної діяльності шляхом студії проявів ментальності, а саме: світобачення, уяви, освіченості – утворює пізнавальні взаємодії історично-антропологічних теорій Ж. Ле Гоффа та розвідок із соціальної філософії.

Вплив соціально-історичних чинників на розвиток історії ментальностей, зокрема на формування концепцій Ж. Ле Гоффа, реалізувався в онтологічному, епістемологічному й аксіологічному аспектах.

Онтологічний аспект впливу соціально-історичних процесів деколонізації та масових лівих, антивоєнних і громадянських рухів на динаміку історичної антропології проявився в дослідженнях ментальності й соціально-культурних норм і стереотипів колективної поведінки широких народних кіл суспільств минулого, «мовчазної більшості» середньовічної Європи.

До особливостей епістемологічного аспекту дії суспільно-історичних процесів на розвиток історично-антропологічних дослідів можна віднести: розширення проблемного поля наукових розвідок, що реалізувалося в реконструкції й аналізі основ масової психології соціумів Середніх віків; локалізацію історичних подій і процесів, які вивчалися через фокусування уваги на досвіді західноєвропейських країн, переважно Франції; виокремлення категорії ментальності як засадничої для історично-антропологічних студій; звернення до пізнавального діалогу з новими для історичної антропології науковими дисциплінами (соціальна психологія, демографія).

Аксіологічний аспект втілюється у формуванні ідеалу рівноправ'я соціально-психологічних особливостей культур і цивілізацій як у минулому, так і в сучасності. Він простежується в критичному й об'єктивному ставленні європейських дослідників до середньовічного минулого, позбавленому абсолютизації його культурних і духовно-інтелектуальних здобутків.

Паралельно з розвитком концепцій історії ментальностей отримала наукову впливовість філософсько-історична теорія локальних цивілізацій, створена А. Дж. Тойнбі. Подібно до концепції О. Шпенглера вона наголошує на циклічному розвитку цивілізаційних спільнот.

Каузальність історичної динаміки Тойнбі вбачає в механізмі виклику-відповіді, впливі на народи, які утворюють локальну цивілізацію, певних природних чинниках (гео-

графічне розташування, кліматичні умови, рельєф та ін.). Враховуються і різноманітні історичні події та суспільно-культурні реакції, спрямовані на подолання несприятливих або негативних обставин. Причиною об'єднання народів у цивілізаційні спільноти згідно з цією теорією є подібність чи навіть єдність історичного досвіду, релігії, мов і культур народів. Важливим для історії ментальностей й історичною антропологією взагалі є теза британського вченого про багатоваріантність історичного процесу та неможливість його уніфікації [9, с. 87].

Вадами філософсько-історичної концепції А. Дж. Тойнбі є невирішеність досить важливих теоретичних питань. До них можна віднести проблеми: міцності зв'язків народів, які входять до складу цивілізацій; можливостей та шляхів поліпшення міжцивілізаційного діалогу; наявності й сутності інтерналістських чинників розвитку; змістовного аналізу соціокультурного досвіду окремих цивілізаційних утворень. Лакуни цієї теорії знаходять підтвердження в історичних процесах. Так, відомі суперечності й війни країн, які за класифікацією Тойнбі належать до однієї цивілізації. У Західній Європі це Німеччина та Франція, в ісламському світі – Іран і Туреччина, у Латинській Америці – Чилі й Аргентина та ін.

Наведені теоретичні проблеми можуть бути розв'язані завдяки застосуванню методологічних підходів, розроблених в історії ментальностей як етапу розвитку історичної антропології. Це можна реалізувати, оскільки зазначені підходи ґрунтуються на вивченні масової психології й поведінки, соціокультурних норм і цінностей народів у ретроспективі.

Від застосування концептів історії ментальностей, створених, зокрема, Ж. Ле Гоффом, значною мірою залежить оцінка стійкості міжетнічних комунікацій, налагодження культурного діалогу цивілізацій, знаходження самобутніх джерел розвитку цивілізаційних утворень, осмислення суспільно-культурних особливостей цивілізацій. Слід зазначити, що в просторі історично-антропологічних розвідок є цікаві дослідження з аналізу останнього теоретичного питання.

Так, у праці про цивілізацію Європейського Середньовіччя Ж. Ле Гофф реконструював і осмислив її ментальні, суспільно-поведінкові й культурні характерні риси. Подібний науковий проєкт у ході студій доби Відродження був реалізований Ж. Делюмо.

Висновки. Розвиток теоретичних підходів історичної антропології як сучасної філософії історії знайшов прояв в етапі історії ментальностей, значний внесок у яку зробили теоретичні підходи, сформульовані у студіях Ж. Ле Гоффа. У їх просторі утворилися онтологічні, гносеологічні й аксіологічні чинники, важливі для подальшої динаміки історично-антропологічних концепцій. Так, онтологічний чинник сприяв формуванню рефлексивного поля історії ментальностей: психологічно-культурний горизонт суспільств Західної Європи Середньовіччя і раннього Нового часу, усвідомлені й підсвідомі аспекти ментальності, правила і цінності суспільної поведінки, різноаспектні явища життєдіяльності й повсякденного життя, розповсюджені релігійні і парарелігійні суспільні уявлення.

Епістемологічний чинник істотно вплинув на формування методологічного інструментарію студій з історії ментальностей. Він засновувався на теоретичних підходах: виокремлення ментальності як основної пізнавальної категорії; визнання важливості міждисциплінарних взаємодій для релевантного розуміння минулого; встановлення історично-антропологічними концепціями когнітивного діалогу з ширшим колом наукових дисциплін; формуванні теорії довгого Середньовіччя.

Аксіологічний чинник сприяв утворенню в історично-антропологічних студіях ідеалу ментальної оригінальності суспільств у минулі епохи і в сьогоденні. Він позначився також на аналітичному й неупередженому ставленні фахівців до середньовічної соціокультурної реальності, у якому відсутня ідеалізація її наукових і мистецьких досягнень.

Формування зазначених змістовних аспектів історії ментальностей, яка є етапом розвитку історичної антропології, здійснено значною мірою завдяки впливу соціально-історичних процесів другої половини минулого століття. Серед них зазначимо такі явища

всесвітнього масштабу, як: звільнення від колоніальної залежності країн глобального Сходу і Латинської Америки; зародження і розвиток лівих і ліворадикальними соціально-політичних рухів у західноєвропейському макрорегіоні.

Наведені соціально-історичні процеси стали однією із засад розвитку в дослідженнях з історичної антропології орієнтації на аналіз й осмислення ментально-культурної площини суспільств минулого в підсвідомому і свідомому вимірах як суттєво важливих чинників причинності й особливостей їх історичної динаміки. Вивчення й аналіз культурно-психологічного простору мотивацій, сенсу й імовірного впливу історичної динаміки на перспективні аспекти розвитку суспільств утворили магістральну мету історичної антропології як сучасної філософії історії.

Соціально-історичні процеси другої половини минулого століття зумовили об'єктивну суспільну й інтелектуально-евристичну потребу в розвитку історично-антропологічних концепцій для релевантного розуміння ментальності суспільств минулого як визначного фактору історичних процесів і певною мірою соціокультурної динаміки сьогодення.

Дослідження й осмислення історією ментальності психологічно-культурного горизонту динаміки суспільств і макрорегіонів минулого актуалізує її оригінальність відносно сучасної їй філософічно-історичної теорії локальних цивілізацій А. Дж. Тойнбі.

На відміну від осмислення цією концепцією таких площин історичної динаміки, як геокультурна і духовно-релігійна, історична антропологія як сучасна філософія історії спрямовує свої дослідження на аналіз ментально-культурних і суспільно-поведінкових засад різноманітних феноменів минулого. Це створює можливості для історично-антропологічних студій напряму історії ментальностей досягати причинність і сутність історичних процесів, розуміти їх вплив на розвиток сучасних суспільств і на їх динаміку в майбутньому.

REFERENCES

1. *Aytov, S. Sh.* (2018). Suchasna filosofiya istorii: istorychno-antrpologicnyy gorizont [Modern philosophy of history: historical-anthropological horizon]. Dnipro: LIRA, 368 s. (in Ukrainian).
2. *Dintselbaher, P.* (2004). Peredmova [Preface]. *Istoriya evropeyskoi mentalnosti / za red. P. Dintsel' bahera.* Lviv: Litopys, 9–14 (in Ukrainian).
3. *Le Goff, Zh.* (2001). V podderzhku dolgogo Srednevekov'ya [Supporting the long Middle Ages]. *Srednevekovyy mir voobrazhaemogo,* Moscow: Nauka, 31–38 (in Russian).
4. *Le Goff, Zh.* (2012). Geroi i chudesa Srednih vekov [Middle Ages heroes and miracles]. Moscow: Text, 220 p. (in Russian).
5. *Le Goff, Zh.* (2000). Istorik i chelovek povsednevnyy [Historian and everyday man]. In J. Le Goff *Drugoe Srednevekov'e. Vremya, trud i kul'tura Zapada* [Another Middle Ages. Time, work and culture of the West]. Ekaterinburg: Izd-vo Ural. Un-ta, 200–210 (in Russian).
6. *Le Goff, Zh.* (2000). Kak osoznaval sebya srednevekovyy universitet? [How did the medieval university perceive itself?]. In J. Le Goff *Drugoe Srednevekov'e. Vremya, trud i kul'tura Zapada.* Ekaterinburg: Izd-vo Ural. Un-ta, 99–110 (in Russian).
7. *Le Goff, Zh.* (1998). Predislovie [Preface]. In Blok M. Koroli-chudotvortsy. Moscow: Yazyki russkoy kul'tury, 709 p. (in Russian).
8. *Le Goff, Zh.* (1992). Tsivilizatsiya Srednevekovogo Zapada [Middle Ages West12. civilization]. Moscow: Progress-Akademiya, 375 p. (in Russian).
9. *Toynbee, A. J.* (2004). Postizhenie istorii: sbornik [Study of history: anthology]. Moscow: Ayris-Press, 640 p. (in Russian).
10. *Shmitt, J.-K.* (2012). Sny Gviberta Nozhanskogo [Gvibert Nojansky's dreams]. *Odissey,* 2010–2011. Moscow: Nauka, 351–378 (in Russian).
11. *Farmer, Sh.* (1990). Jaques Le Goff The mediaval imagination. *American historical review.* № 2, 473–474.
12. *Henderson, L.* (2016). Witchcraft and folk belief in the age of Enligntment: Scotland, 1670–1740. Basinstoke: Palgrave McMillan, 382 p.
13. *Morris, C.* (1990). Jacques Le Goff and the Medieval imagination. *History,* vol. 75, № 10, 417–421.

14. *Readman, P.* (2022). Landscape, National Identity and the Medieval Past in England, 1840–1914. *English historical review*, vol. 137, issue 587, 1174–1208.

Received 12.02.2023

Accepted 24.03.2023

DOI: 10.15421/272308

UDC 115

I. В. Шамша

Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОНЯТТЯ КАТАРСИСУ У ФІЛОСОФСЬКІЙ АНТРОПОЛОГІЇ

E-mail: igorvshamsha@gmail.com

ORCID: [http //orcid.org//0000-0001-9410-991X](http://orcid.org//0000-0001-9410-991X)

Аногація. Поняття катарсису, яке застосовується переважно в естетичному та мистецтвознавчому дискурсах, має неабиякий методологічний потенціал у філософських дослідженнях загалом та у філософській антропології зокрема. Метою дослідження постає приведення до єдності філософсько-антропологічного, естетико-психологічного та психофізіологічного дискурсів щодо дослідження любові як феномену, який постає ядром душі людини. Предметом дослідження є методологія застосування поняття катарсису до дослідження феномену любові. Філософський дискурс щодо феномену любові обмежується констатацією наявності в ньому прекрасного. Психологія мистецтва Л. С. Виготського пояснює, яким саме чином виникає естетичне почуття катарсису, які закономірності роботи психіки зумовлюють його появу і як художник може викликати катарсис власним твором. Але дискурс психології мистецтва ігнорує феномен любові, відносячи його до «простих» почуттів, а не естетичних. Психофізіологічний дискурс впритул підходить до обґрунтування катарсису та вищих почуттів, проте не використовує катарсис та кохання як конститутивні психічної діяльності, обмежуючись дослідженням набуття та використання інформації. Людина – єдине ціле і як ціле – байдужа до поділу наук і аспектів дослідження цих наук. Цілим також постає душа людини і феномен любові, яку ця душа спроможна відчувати. Синтетичне дослідження людини дозволяє помислити її як єдність багатоманітного в єдності людини і світу.

Ключові слова: катарсис, душа людини, феномен любові, презентація себе, надлишкові нейронні мережі.

I. V. Shamsha

National University Odesa Law Academy, Odesa, Ukraine

METHODOLOGICAL POTENTIAL OF THE CONCEPT OF CATHARSIS IN PHILOSOPHICAL ANTHROPOLOGY

Abstract. The concept of catharsis, which is used mainly in aesthetic and art history discourses, has considerable methodological potential in philosophical research in general, and in philosophical anthropology in particular. The aim of the study is to bring together the philosophical-anthropological, aesthetic-psychological, and psychophysiological discourses regarding the study of love as a phenomenon that is the core of the human soul. The human soul (in turn) becomes the main subject of research in philosophical anthropology. The subject of the study is the methodology of applying the concept of catharsis to the study of the phenomenon of love. The research uses the dialectical method, which is concretized through the method of ascent from